

سرشناسه	: گرامی پور، مهدی، ۱۳۶۰-
عنوان و نام پدیدآور	: اجتهاد مقاصدی / مهدی گرامی پور.
مشخصات نشر	: تهران: سنجش و دانش، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: ۱۴۶ ص: ۲۹×۲۲ س.م.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۲۳۲-۳۶۳-۷
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: <i>اجتهاد مقاصدی</i>
موضوع	: مسائل مستحدثه
موضوع	: فقه جعفری
رده بندی کنگره	: ۱۳۹ ک ۴ الف ۳ / ۳ BP۱۶۷
رده بندی دیویی	: ۲۹۷ / ۳۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۸۰۱۴۸

اجتهاد مقاصدی

مؤلف:	مهدی گرامی پور
ناشر:	انتشارات سنجش و دانش
صفحه آرای:	پروانه درویش
نوبت چاپ:	اول، ۱۳۹۱
تیراژ:	۵۰۰ نسخه
قیمت:	۷۰۰۰ تومان
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۲۳۲-۳۶۳-۷
نشانی:	تهران، میدان انقلاب، خیابان دانشگاه، تقاطع روانمهر، پلاک ۱۲۶، ساختمان سنجش و دانش
	www.sanjesh.ir

*** کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر محفوظ می باشد. ***

پیشگفتار

نصوص شرعی و عقل بر این مطلب دلالت دارند که شریعت اسلام هدفمند می باشد. در قرآن کریم و روایات فراوانی بر این مطلب تأکید شده است. این مطلب مورد قبول همه مسلمانان به جز ظاهریه می باشد و بر این اساس به احکام این دین مبین اعتقاد دارند. گروهی در پی تعیین این اهداف برآمده اند و به تأمل در احکام دین پرداخته اند و سعی کرده اند مقاصد آن را بشناسند البته عبده ای نیز وجود داشته اند که با استناد به آیه شریفه لا یسأل عما یفعل هر گونه سؤال از اهداف دین را محکوم می کردند. کتاب هایی چون *علل الشرایع*، *اثبات العلیل*، *مقاصد الشریعة* و... در تحقق بخشیدن به این هدف نگارش شده اند.

تردید وجود ندارد که اجتهاد سهم عمده ای در پویایی اسلام داشته است و باعث گردیده که دین اسلام به یک دین فرهنگ ساز و متعالی تبدیل شود. یکی از عرصه های بسیار مهم در حوزه اجتهاد، عرصه مقاصد دین یا شریعت یا اهداف دین است که توجه به آن ابهامات را رفع کرده و چهره پویای فقاہت را نشان می دهد. این تحقیق بر آن است که جایگاه مقاصد شریعت را در فقه امامیه بررسی کند و نشان دهد که مقاصد شارع و نصوص مبین آن چه نقشی را در فرایند استنباط حکم شرعی در فقه امامیه ایفا می کنند و نیز به تبیین و نقد سایر نظریه ها در این زمینه پرداخته می شود. پژوهشگر این نوشته بر خود لازم می داند از راهنمایی ها و رخصات جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر فضائلی و جناب دکتر ضیائی که در به انجام رساندن این تحقیق یاری رساندند کمال تشکر را داشته باشد و موفقیت روز افزون آنان را از خداوند بزرگ خواستار شود.

چکیده

مقصود از مقاصد الشریعه، اهداف خداوند از تشریح احکام اعتباری و عملی است. بین واژه های مصلحت و مقاصد شارع رابطه ناگسستنی وجود دارد بطوری که بحث از اقسام مصلحت با بحث از اقسام مقاصد به ترتیبی واحد انجام می گیرد.

اصطلاح مقاصد الشریعه در میان اهل سنت رایج است و کتاب هایی از گذشته تا کنون در مورد آن نوشته شده است. ولی در میان شیعه به دلیل نوع منابع و ساختار اجتهاد و نیز شرایط تاریخی کمتر دیده می شود و بیشتر حکمت و علت به کار رفته است.

این تحقیق بر آن است که چراغ مقاصد الشریعه را در فقه امامیه روشن نماید. دستیابی به مقاصد شارع به قبول دو مبنا نیازمند است. اول باور به مصلحت و مفاسد در متعلقات احکام یا تبعیت تشریح از مصلحت در جعل و دوم امکان فهم این مصالح و مفاسد توسط عقل، که در فقه امامیه هر دو مبنا پذیرفته شده است و دلایل عقلی و نقلی بر آن ها اقامه شده است.

مقاصد شارع و نصوص مبین آن در فقه امامیه نمی تواند به عنوان منبع حکم شرعی قرار بگیرد. متون فقهی و بنای عملی فقهای شیعه بر این مطلب دلالت دارند اما در عملیات فقهی، مستنبط با توجه به مقاصد شارع به تفسیر نصوص مبین حکم شرعی می پردازد. از طرف دیگر مقاصد شارع در فقه امامیه در تطبیق و اجرای احکام شرعی استنباط شده تأثیرگذار است.

متولی تشخیص مقاصد در مقام استنباط محض، فرد یا نهاد مستنبط و در بخش استنباط و اجرا، حاکم شرع و گاه نهاد کارشناس و در بخش اجرا، فرد یا نهاد اجرا کننده است. جمود در به کارگیری مقاصد موجب صدور فتوایی می شود که با مقاصد کلان شارع مطابقت ندارد و از طرف دیگر افراط در به کارگیری مقاصد سبب محدود کردن اراده الهی و محدود کردن آن در امور عبادی می شود.

فهرست مطالب

بخش اول: شناخت مقاصد

۱۲	فصل اول : کلیات
۱۲	گفتار اول: تعریف مقاصد الشریعہ
۱۲	مطلب اول : معنای لغوی
۱۲	مطلب دوم : معنای اصطلاحی
۱۴	مطلب سوم : رابطه مقاصد با علم اصول و فقه
۱۴	مطلب چهارم : ارتباط مقاصد با مصالح و مفاسد و عرف
۱۶	مطلب پنجم : اهداف بحث از مقاصد
۱۷	گفتار دوم: بررسی اجتهاد
۱۷	مطلب اول: اجتهاد در لغت و اصطلاح
۱۸	مطلب دوم: اقسام اجتهاد
۱۸	مطلب سوم: مقدمات اجتهاد
۲۰	فصل دوم : تاریخچه بحث مقاصد
۲۰	گفتار اول : مقاصد نزد عالمان اهل سنت
۲۰	مطلب اول : مقاصد پیش از شاطبی
۲۱	مطلب دوم : مقاصد نزد شاطبی و زمینه‌های ظهور آن
۲۱	مبحث اول : زمینه‌های درون مذهبی و مرتبط با ماهیت خاص مذهب مالکی
۲۲	مبحث دوم : زمینه‌های تاریخی ظهور ((نظریه مقاصد))
۲۴	مطلب سوم : مقاصد پس از شاطبی
۲۴	گفتار دوم : مقاصد نزد عالمان شیعی

بخش دوم : ارتباط مقاصد با احکام شرعی

۳۵	فصل اول : تبعیت احکام از مصالح و مفاسد واقعی
۳۵	گفتار اول : اندیشه انکار تبعیت احکام از مصالح و مفاسد واقعی
۳۷	مطلب اول : دلایل اندیشه انکار
۳۸	مطلب دوم : نقد و بررسی
۴۱	گفتار دوم : اندیشه اثبات تبعیت مطلق احکام از مصالح و مفاسد واقعی
۴۲	مطلب اول : دلایل اندیشه اثبات

۴۲	مبحث اول : دلیل عقلی
۴۳	مبحث دوم : دلایل نقلی
۴۴	مطلب دوم : نقد و بررسی
۴۴	مبحث اول : نقد دلیل عقلی
۴۴	مبحث دوم : نقد دلایل نقلی
۴۶	گفتار سوم : اندیشه تبعیت احکام از مصالح واقعی یا مصلحت در جعل
۴۹	فصل دوم : امکان فهم مصالح و مفاسد مورد نظر شارع توسط عقل
۴۹	گفتار اول : دیدگاه عدم امکان فهم
۵۳	مطلب اول : ادله عقلی
۵۴	مطلب دوم : ادله نقلی
۵۵	گفتار دوم : نقد ادله دیدگاه عدم امکان
۵۵	مطلب اول : نقد ادله نقلی
۵۶	مطلب دوم : نقد ادله عقلی
۵۷	گفتار سوم : دیدگاه امکان فهم
۵۸	مطلب اول : ادله عقلی
۵۸	مطلب دوم : ادله نقلی
۶۰	فصل سوم : راه‌های فهم مقاصد شریعت
۶۲	گفتار اول : نص
۶۳	مطلب اول : نص صریح
۶۳	مطلب دوم : نمونه فقهی
۶۴	مطلب سوم : ظهور نص
۶۵	مطلب چهارم : حجیت نص ظاهر
۶۵	مطلب پنجم : نمونه‌های فقهی
۶۷	گفتار دوم : مفهوم
۶۷	مطلب اول : مفهوم موافق
۶۸	مطلب دوم : نمونه فقهی
۶۸	مطلب سوم : مفهوم مخالف
۶۹	مطلب چهارم : نمونه فقهی
۶۹	گفتار سوم : دلالت اقتضاء

۶۹	گفتار چهارم : ایما و تنبیه
۷۰	مطلب اول : حجیت ایما و تنبیه
۷۰	مطلب دوم : نمونه فقهی
۷۱	گفتار پنجم : تنقیح مناط
۷۱	مطلب اول : حجیت تنقیح مناط
۷۲	مطلب دوم : نمونه فقهی
۷۴	گفتار ششم : تخریج مناط
۷۴	مطلب اول : حجیت تخریج مناط
۷۵	مطلب دوم : نمونه فقهی
۷۵	گفتار هفتم : مناسبت حکم و موضوع
۷۶	مطلب اول : حجیت طریق تناسب حکم و موضوع
۷۶	مطلب دوم : نمونه های فقهی
۷۸	گفتار هشتم : سبر و تقسیم
۷۹	مطلب اول : حجیت مسلک سبر و تقسیم
۸۰	مطلب دوم : نمونه های فقهی
۸۰	گفتار نهم : استقراء
۸۱	مطلب اول : حجیت استقراء
۸۲	مطلب دوم : نمونه های فقهی
۸۲	گفتار دهم : مذاق شریعت
۸۲	مطلب اول : نمونه هایی از باب عبادات و معاملات
۸۵	مطلب دوم : شیوه های بدست آوردن مذاق شریعت
۸۷	گفتار یازدهم : اجماع
۸۷	مطلب اول : حجیت اجماع
۸۷	مطلب دوم : نمونه فقهی

بخش سوم : جایگاه مقاصد در استنباط

۹۰	فصل اول : مقاصد به عنوان منبع حکم و نقش آن در عملیات فقهی و اجرا
۹۰	گفتار اول : جایگاه مقاصد به عنوان منبع حکم شرعی
۹۱	مطلب اول : جایگاه مقاصد به عنوان سند حکم شرعی در فقه مذاهب اهل سنت
۹۱	مبحث اول : تعریف مصالح مرسله

مبحث دوم: دیدگاه‌ها در اعتبار و عدم اعتبار مصالح مرسله.....	۹۲
مبحث سوم: ادله قائلین به اعتبار مصالح مرسله.....	۹۲
مطلب دوم: جایگاه مقاصد به عنوان منبع حکم شرعی در فقه امامیه.....	۹۶
مبحث اول: حکم حکومتی.....	۱۰۱
مبحث دوم: تعریف حکم حکومتی.....	۱۰۳
مبحث سوم: سنجش احکام حکومتی.....	۱۰۴
گفتار دوم: دیدگاه‌های مختلف درباره جایگاه مقاصد در عملیات فقهی.....	۱۰۵
گفتار سوم: جایگاه مقاصد در تطبیق و اجرای احکام شرعی.....	۱۱۳
فصل دوم: ملاک‌های ترتیب و متولی تشخیص دهنده مقاصد.....	۱۱۶
گفتار اول: اسناد معتبر در تعیین ترتیب مقاصد.....	۱۱۶
مطلب اول: نصوص.....	۱۱۷
مطلب دوم: ضرورت‌های فقهی.....	۱۱۸
مطلب سوم: درک قطعی عقل.....	۱۱۸
گفتار دوم: متولی تشخیص دهنده مقاصد.....	۱۲۲
مطلب اول: متولی تشخیص مقاصد در بخش استنباط.....	۱۲۳
مطلب دوم: متولی تشخیص در بخش استنباط و اجرا.....	۱۲۴
مطلب سوم: متولی تشخیص مصلحت در بخش اجرا.....	۱۲۵
فصل سوم: افراط و تفریط در تمسک به مقاصد.....	۱۲۷
گفتار اول: جمود در فهم مقاصد و کاربرد آن در استنباط.....	۱۲۷
گفتار دوم: توجه افراطی به مقاصد و عرفی کردن فقه.....	۱۲۹
مطلب اول: معانی عرفی شدن.....	۱۳۱
مطلب دوم: عوامل درون دینی عرفی شدن فقه و نقد آن.....	۱۳۲
نتیجه گیری.....	۱۴۱
پیشنهاد.....	۱۴۳
منابع و مأخذ.....	۱۴۴

مقدمه

یکی از مسائل مهم در دانش فلسفه فقه، مقاصد شریعت و اهداف فقه می باشد. در بحث مقاصد سه حوزه وجود دارد که باید محدوده هر یک از این حوزه را مشخص کرد زیرا گاهی مقاصد دین بررسی می شود و گاه در دایره ای کوچک از مقاصد فقه بحث می شود. و گاهی نیز مقصد و غایت یک یا چند حکم مورد نظر است. بنابراین می توان از این سه حوزه با سه واژه متفاوت یاد کرد: اهداف دین، مقاصد شریعت، ملاکهای احکام

در حوزه اول اهداف و پرسشهای اصلی در مورد دین، مورد بررسی قرار می گیرد لذا جایگاه آن فلسفه دین است نه فلسفه فقه بنابر این از چهار چوب فقه و شریعت خارج می شود. گرچه پاسخ به پرسشهای مورد به فلسفه دین در فلسفه فقه نیز مؤثر است.

در حوزه دوم مقاصد شریعت یا اهداف فقه مورد بررسی قرار می گیرد که در آن غایات بخشی از دین، یعنی فقه، مورد نظر است و جایگاه آن فلسفه فقه است.

حوزه سوم مربوط به ملاک، یا علت حکم است. در این جا از اهداف دین و مقاصد شریعت، گذر شده و از هدف حکم خاصی بحث می شود.

در این تحقیق به حوزه دوم و تا حدی به حوزه سوم پرداخته می شود و پذیرفته می شود که دین غایب یا غایاتی دارد. موضوعی که در این نوشته به آن پرداخته شده است جایگاه مقاصد الشریعه در فقه امامیه است. مقصود از مقاصد الشریعه، اهداف خداوند از تشریح احکام اعتباری و عملی در دین اسلام است. تعبیر مقاصد الشریعه اصطلاحی است که در میان اهل سنت رایج است این گروه به دلیل اینکه مقاصد و اهداف شارع را در غالب منابع مورد قبول خود به عنوان منبع حکم شرعی قرار می دهند و نیز از آن در بحث قیاس استفاده می کنند، این اصطلاح را بکار برده اند. تعبیر حکمت و علت به همین معنا در متون امامیه بکار برده شده است. این تحقیق بر آن است که جایگاه مقاصد الشریعه را در فقه امامیه مورد بررسی قرار دهد و مشخص نماید که آیا اصولاً مقاصد الشریعه آن گونه که در فقه اهل سنت مورد توجه است در فقه امامیه نیز کار برد دارد و اگر به این شکل نیست چه تأثیری بر فقه امامیه دارد؟

در بحث مقاصد شریعت پرسشهایی از قبیل زیر مورد بررسی قرار می گیرد:

الف- چه رابطه ای بین احکام شرعی و مصالح و مفاسد موجود در متعلق احکام است؟

ب- امکان فهم مصالح و مفاسد مورد نظر شارع توسط عقل وجود دارد؟

ج- مقاصد شریعت چه تأثیری در استنباط و اجرای احکام شرعی دارد؟

پاسخ به این پرسش ها بحث مقاصد را شکل می دهد.

همانطور که بیان شد درباره مقاصدالشریعه به دلایلی که ذکر شد، کتابهای متعددی در میان اهل سنت نوشته شده است تا جایی که اکنون نیز مقاصدالشریعه به عنوان یک علم در میان آنها مطرح است و آثار مستقلی در این موضوع تألیف شده است اما در فقه شیعه به دلایلی که به آن اشاره می شود، به این موضوع آن چنان که باید پرداخته نشده است. این دلایل به طور خلاصه عبارتند از:

الف- استمرار عصر حضور امام معصوم از رحلت پیامبر (ص) تا سال ۳۲۱ قمری، یعنی آغاز غیبت کبری امام زمان (ع)، موجب شده است که منابع دین شناسی در فقه امامیه بیشتر از منابع اهل سنت باشد، یعنی در این دوره ۳۱۰ ساله آنچه از پیشوایان معصوم شیعه صادر شده است به منزله سنت پیامبر قابل اعتنا و معتبر بوده است.

ب- صدور روایتهایی از ائمه شیعه در مذمت قیاس.

ج- دوری فقه شیعی از حاکمیت دولت زیرا تا زمانی که فقه در صدد حل مشکلات فرد مسلمان باشد، کمتر با معضلات و بین بستها مواجه می شود تا بخواهد از قواعد و مقاصد فقهی بهره ببرند.

البته در دوران معاصر کتابهایی در غالب عنوان مصلحت به این موضوع پرداخته ولی این موضوع را به صورت مستقل و به صورت مقارنه ای با اصطلاح اهل سنت مورد توجه قرار نداده اند.

اگر کسانی هم در این حیطه وارد شده اند بحث را بصورت خیلی پیچیده و پراکنده مطرح کرده اند بطوری که برای کسانی که در ابتدای راه هستند و می خواهند این موضوع را بررسی کنند، کار را دشوار کرده اند. لذا انگیزه از تبیین این موضوع، فهم دقیق مقاصدالشریعه و اقسام آن و ارتباط آن با مصلحتی است که در فقه شیعه بیان شده است و نیز مقدار تأثیر توجه به این مقاصد در فقه اجتهاد است.

ضرورت این بحث از این جهت است که اولاً به این موضوع آن چنان که تاکنون پرداخته نشده است ثانیاً اظهار نظرهایی که در این رابطه شده است - با تمام تلاشهایی که شده است - از افراط و تفریط خالی نیست ثالثاً گاهی انگیزه هایی غیر علمی نیز در این موضوع دخیل بوده است و منجر به نتایجی متناقض و دور از واقع شده است .

این تحقیق از سه بخش تشکیل شده است. بخش اول در مورد شناخت مقاصد است که شامل سه فصل است . در فصل اول به تعریف مقاصد الشریعه و رابطه آن با علم اصول و فقه پرداخته شده است و سپس ارتباط آن با مصالح و مفاسد و عرف بیان شده است و در نهایت اهداف از این بحث مورد بررسی قرار گرفته است. در

فصل دوم تاریخچه بحث مقاصد در میان اهل سنت و شیعه بررسی و در فصل سوم مقاصد شارع و تقسیم بندی آن بیان شده است.

بخش دوم در مورد ارتباط مقاصد و احکام است که شامل سه فصل می باشد در فصل اول رابطه مقاصد و احکام از حیث ثبوتی بررسی شده است که آیا احکام از مصالح و مفاسد واقعی قبل از تعلق حکم به آن

پیروزی، ۱۳۸۸

در فصل دوم امکان فهم مقاصد توسط عقل مورد بررسی قرار گرفته است و در فصل سوم راههای بدست آوردن مقاصد تحقیق شده است

بخش سوم در ارتباط با نقش مقاصد در استنباط و اجرای احکام شرعی است که شامل سه فصل می باشد.

در فصل اول نقش مقاصد در استنباط حکم و عملیات فقهی و اجرای احکام شرعی بررسی شده است و در

فصل دوم نهاد تشخیص دهگانه مصاحبت مشخص شده و در فصل سوم آسیب های موجود در بکارگیری مقاصد در استنباط بیان شده است.

www.ketaboo.ir